

ДОБРОВІЛЬНО-ПРИМУСОВА ПРАЦЯ ФРАНЦУЗЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У ТРЕТЬОМУ РАЙХУ

М. М. Концур

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

n.kontsur1@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4965-3112>

Ключові слова: Третій Райх, Уряд Віші, реквізиція робочої сили.

Дослідження присвячено аналізу передумов окупації Франції нацистською Німеччиною під час Другої світової війни та особливостям залучення до економіки Третього Райху трудових ресурсів з окупованих французьких територій.

Здійснено огляд офіційної та реальної політики Третього Райху щодо сусідньої Франції, а також позицію французьких політичних сил, які легалізували утворення маріонеткового Уряду Віші на підконтрольних Райху французьких територіях. Завдяки цьому уряду та місцевим колаборантам німецька адміністрація встановила нацистський «новий порядок» у Франції задля інтеграції сировинних, продовольчих, промислових та трудових ресурсів Франції в економіку Райху.

Політика Уряду Віші підкріплювалась безперервним розвитком законодавства у сфері реквізиції французької робочої сили, яка пройшла шлях від волонтерства до трьох «акцій Заукеля». Однак той факт, що французька держава була єдиною в окупованій Європі, яка формально жила за власним законодавством, а не за німецькими указами, створював враження відносної самостійності у порівнянні з іншими окупованими країнами, які більше не мали власного уряду. Формальне існування французької влади також давало можливість перекласти відповідальність за масове насилля на маріонетковий уряд, коли спроби добровільної мобілізації місцевого населення на роботу в Німеччині не мали успіху.

Таким чином, Франція була третім за масовістю постачальником примусових робітників до Райху після Радянського Союзу та Польщі, а також країною, яка мобілізувала до Німеччини найбільш кваліфікованих робітників.

VOLUNTARY AND FORCED LABOR OF THE FRENCH POPULATION IN THE THIRD REICH

M. M. Kontsur

«Horlivka Institute for Foreign Languages» of the State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University»

Keywords: Third Reich, Vichy government, workforce requisition.

The study is devoted to the analysis of the prerequisites for the occupation of France by Nazi Germany during the Second World War and the peculiarities of the involvement of labor resources from the occupied French territories in the economy of the Third Reich.

The author provides an overview of the official and real policy pursued by the Third Reich towards neighboring France, as well as the position of the French political forces, which legalized the formation of the puppet Vichy Government in the French territories under the control of the Reich. Thanks to this government and local collaborators, the German administration established the Nazi «New Order» in France to integrate France's raw, food, industrial and labor resources into the Reich economy.

After the signing of the armistice, numerous French war prisoners were turned into cheap labor for Germany in violation of the Geneva Convention. As for

the recruitment of the civilian population to work in Germany, at first the main attention was paid to the voluntary recruitment of workers, but with the beginning of the military campaign against the Soviet Union, the need for new workers increased sharply and the Vichy government, at the request of the German administration, started the organization «Labor Conscription Service», which forcibly sent French workers to Germany.

The policy of the Vichy government was supported by the continuous development of legislation in the field of French labor requisition, which progressed from volunteerism to the three «Sauckel's actions». However, the fact that the French state was the only one in occupied Europe that formally lived by its own laws, rather than by German decrees, created an impression of relative independence compared to other occupied countries that no longer had their own government, and also provided an opportunity to shift the responsibility for mass violence onto the puppet government, when attempts at voluntary mobilization of the population had failed.

Thus, France was the third supplier of forced laborers to the Reich, after the Soviet Union and Poland, and the country that mobilized the most qualified laborers to Germany.

У роки Другої світової війни функціонування цілих галузей економіки нацистської Німеччини підтримувалось виключно шляхом використання праці іноземних робітників. Значну частину з них становили мешканці колишньої Третьої французької республіки. У результаті окупації (1940–1944 рр.) на території Франції було встановлено різні форми окупаційної влади, одним з ключових завдань яких було вербування французів для роботи на німецьких підприємствах.

Методи дослідження питань вербування та залучення на примусові роботи мешканців країн, які були окуповані вермахтом, відрізняються у залежності від країни та форми окупації. Питання ускладнює й той факт, що в різних країнах використовуються різні визначення для терміну «примусова праця»: від примусової роботи в концентраційних таборах до залучення робітників, які отримували виплати.

Під час Другої світової війни на території Великонімецького Райху до підневільної праці було залучено близько 13,5 млн іноземних робітників та ув'язнених концентраційних таборів. Враховуючи багаторазові зміни статусу цих робітників, до цивільних відносять близько 8,4 млн осіб, 4,6 млн військовополонених та 1,7 млн ув'язнених концтаборів. До підневільних працівників дослідники й правознавці відносять від 80 до 90% згаданих категорій робітників. Статистичні дані щодо використання підневільної праці у Третьому Райху різняться, а що стосується таких статистичних даних поза Райхом, то вони й досі не зібрані¹.

¹ Definitions, Figures, Responsibilities – Portal on Forced Labour in the National Socialist State. *Bundesarchiv Internet – Startseite Bundesarchiv – Internetauftritt*. URL: <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/begriffe/index.html.en> (дата звернення: 04.09.2023).

Наше дослідження ставить за мету розглянути особливості залучення до економіки Третього Райху трудових ресурсів з окупованих французьких територій під час Другої світової війни. Бібліографія проблеми досить об'ємна. Дослідник Вільям Ширер (William Shirer) у своїй відомій праці «Злет і падіння Третього Райху», виклав історію нацистської Німеччини засновану на документах, свідченнях свідків або особистих спостереженнях. У фундаментальному дослідженні висвітлюється діяльність урядових органів, система пропаганди, а також примусової праці². Особливості функціонування державного апарату Уряду Віші досліджено у роботі Олів'є Баруха (Marc Olivier Baruch)³. Проблемі повсякденного життя французьких цивільних робітників у Німеччині у часи Другої світової війни присвячено роботу Патріса Арно (Patrice Arnaud)⁴. Проблеми дослідження статистики примусової праці у Третьому Райху висвітлені у спільній роботі Джона Бейєра (John C. Beyer) і Стівен Шнайдера (Stephen A. Schneider)⁵. В українській історіографії практично відсутні роботи, в яких системно розглядалося означене питання.

Окреслимо події напередодні війни з точки зору наявності/відсутності трудових ресурсів та настроїв населення у Німеччині та Франції. Ана-

² Shirer W. L. *The rise and fall of the Third Reich: a history of Nazi Germany*. New York, 1960. 1245 p.

³ Baruch M. O. *Servir l'Etat français: L'administration en France de 1940 a 1944*. Paris : Fayard, 1997. 737 p.

⁴ Arnaud P. *Les STO: Histoire des Français requis en Allemagne nazie, 1942–1945*. Paris : CNRS éditions, 2010. 592 p.

⁵ Beyer J. C., Schneider S. A. *Forced Labour under Third Reich*. Nathan : Associates Inc., 1999. Part 1. 24 p.

лізуючи передумови нападу Німеччини на Францію, В. Ширер зазначав, що окупація французами Рурської області у січні 1923 р. підіграла ненависть німців до свого традиційного ворога і таким чином сприяла відродженню націоналістичних настроїв та об'єднанню німецької нації навколо республіканського уряду у Берліні. Адольф Гітлер найменше прагнув такого результату, оскільки його метою було повалення республіки. У зв'язку з цим він вирішив зайняти непопулярну на той час у суспільстві позицію: «Ні! Покінчити треба не з Францією, а зі зрадниками батьківщини. Геть злочинців листопада! – таким має бути наше гасло»⁶. Згодом, у 1924–1926 рр., розмірковуючи про майбутні перспективи нового Райху, А. Гітлер зазначав у своїй книзі «Моя боротьба» (нім. *Mein Kampf*), що необхідно звести рахунки з Францією – «безжалюгідним, смертельним ворогом німецького народу», поклавши край цій вічній і по суті такій безплідній боротьбі між Німеччиною і Францією⁷. Під урочисті «мирні» промови (1933, 1935 рр.), в яких лунали запевнення А. Гітлера у тому, що Німеччина не відчуває бажання «понімечувати» інші народи, а також неодноразово гарантувалось дотримання кордонів Франції⁸, йшла планомірна підготовка до нападу на сусідні країни. Так, у березні 1935 р. було видано закон про загальний військовий обов'язок і створення армії, яка налічувала близько півмільйона осіб⁹. Також відзначалось, що вже після 1936 р. у німецькій військовій промисловості відчувався брак робочих рук¹⁰. Подальша інтенсивна розбудова промисловості в цілому і військової зокрема, яка відбувалась паралельно з нарощуванням військового контингенту, призвели до дефіциту робочої сили, який складав близько 1,2 млн робітників¹¹, а його подальший ріст почав загрожувати самому існуванню нацистського режиму¹².

Своєю чергою Франція, не довіряючи дружнім запевненням з боку Німеччини, у лютому 1935 р. порушила питання про продовження терміну військової служби з вісімнадцяти місяців до двох

років¹³. В цілому Франція вступила у Другу світову війну однією з найбільш підготовлених у військово-мобілізувати 5 млн громадян в армію та військово-промисловість¹⁴. Але попри значну перевагу над німецькими військами, які були розташовані на кордоні з Францією, керівництво дотримувалось політики пацифізму. Одним із символів тогочасної Франції було політичне гасло «Навіщо померати за Данциг?»¹⁵, який був виголошений французьким соціалістом Марселем Деа (*Marcel Déat*). Політик закликав до неутручання Франції у польсько-німецькі відносини та ухиляння від надання допомоги Польщі у випадку німецького вторгнення¹⁶. Протягом польської кампанії вермахту французькі соціалісти закликали саботувати мобілізацію та не підтримувати уряд у новій «буржуазній війні». Величезну непопулярність війни у Франції відмічали й секретні німецькі документи, які інформували про настрої населення у перші дні нападу Німеччини на Польщу¹⁷.

Після перемоги у Польщі німецьке військо-ве керівництво отримало можливість протягом осені-зими 1939–1940 рр. провести додаткову мобілізацію, перекинути свої підрозділи з Польщі на західні кордони Німеччини. У травні 1940 р. Німеччина розпочала план «Рот» (нім. *Fall Rot*) спрямований проти Франції. Країна, яка у Першій світовій війні витримала чотири роки боротьби, цього разу вибула з війни за шість тижнів¹⁸.

У результаті проведення цієї військової кампанії територія Франції була поділена на дві частини. Північна частина була окупована німцями, що було визнано французьким урядом, який закликав місцеві адміністрації допомагати окупантам. Південна частина країни, яка становила приблизно 40% від загальної території, вважалася формально вільною, оскільки туди не були введені окупаційні війська і на ці території розповсюджувались французькі закони.

Для керівництва умовно неокупованою зоною на півдні та південному сході Франції було проголошено утворення Французької Держави на чолі з маршалом Петеном (фр. *Maréchal Pétain*), більш відомий як Уряд Віші (фр. *Régime de Vichy*). Цікаво

⁶ Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. Москва : Военное издательство, 1991. Т. 1. С. 64.

⁷ Ibid. С. 79.

⁸ Ibid. С. 174, 231.

⁹ Ibid. С. 229.

¹⁰ Ibid. С. 215.

¹¹ Herbert U. Forced Laborers in the «Third Reich» – an Overview. *Wayback Machine*. URL: <http://web.archive.org/web/20080415124110/http://projekte.geschichte.uni-freiburg.de/herbert/uhpub/forcedlaborers.html> (дата звернення: 04.09.2023).

¹² Beyer J. C., Schneider S. A. Forced Labour under Third Reich. Nathan : Associates Inc., 1999. Part 1. P. 3.

¹³ Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. 1991. Т. 1. С. 229.

¹⁴ Vesnier S. L'armée et les soldats de France entre septembre 1939 et juin 1940. Service départemental de l'ONAC de Maine-et-Loire, 2017. P. 6.

¹⁵ L'Œuvre. *Gallica*. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4621343w/f1.image> (дата звернення: 04.09.2023).

¹⁶ Kissinger H. *Diplomacy*. Simon & Schuster, 1995. P. 573.

¹⁷ Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. 1991. Т. 1. С. 13.

¹⁸ Ibid. С. 92.

відмітити, що основні політичні сили Вішиського уряду очолили колишній соціаліст та пацифіст Марсель Деа та колишній комуніст Жак Доріо (Jacques Doriot). Таким чином, Францію було розділено географічно та адміністративно.

Маріонетковий характер утвореного уряду було закріплено у Комп'єнських домовленостях (22 червня 1940 р.), де зазначалось, що уряд Франції має негайно видати наказ всім французьким адміністративним службам окупованої території підпорядковуватися розпорядженням німецького військового командування та співпрацювати з останніми належним чином¹⁹. Отже, з початку війни Німецька адміністрація покладалась на місцевих колаборантів, які одразу після підписання перемир'я розпочали встановлення нацистського «нового порядку» у Франції, а також інтеграцію сировинних, продовольчих, промислових та трудових ресурсів Франції в економіку Третього Райху.

Згадана угода про перемир'я також передбачала, що всі французькі військовополонені будуть утримуватись у полоні до укладання миру. Так 1,5 млн французів були приречені на утримання у таборах для військовополонених²⁰, однак згодом були перетворені на дешеву робочу силу для Німеччини. Формально військовополонені знаходились під захистом Женевської конвенції, але з метою використання цієї групи людей у господарстві, цілим військовим частинам примусово надавався статус цивільних осіб. Тільки навесні-восени 1940 р. для потреб німецької оборонної промисловості та сільського господарства було надано близько 1,3 млн французьких військовополонених²¹.

Що ж до залучення цивільного населення на роботи у Німеччині, то спочатку основна ставка була зроблена на добровільне вербування робітників. Оскільки протягом перших двох років війни не було значного тиску на німецьку робочу силу, а велика кількість полонених компенсувала попередній дефіцит, принципу добровільності вдавалось в цілому дотримуватись. З початком військової кампанії проти Радянського Союзу потреба в нових робітниках різко зростає.

¹⁹ *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* (ZaöRV). URL: https://www.zaoerv.de/10_1940/10_1940_1_4_b_851_2_860_1.pdf (дата звернення: 04.09.2023).

²⁰ Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. 1991. Т. 2. С. 91.

²¹ Voluntary Forced Labourers? Expanding West – Portal on Forced Labour in the National Socialist State. *Bundesarchiv Internet – Startseite Bundesarchiv – Internetauftritt*. URL: <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/freiwillige/index.html.en> (дата звернення: 04.09.2023).

Вже навесні 1942 р. французи відчули весь тягар реквізиції робочої сили. Керував збором робітників з усієї Європи генеральний уповноважений з працевлаштування Фріц Заукель (Friedrich Sauckel). На території Франції його діяльність відома як «акції Заукеля». Він здійснював постійний тиск на уряд Франції, вимагаючи збільшення кількості робітників, особливо кваліфікованих. Наприклад, тільки протягом травня-червня 1942 р. на вимогу Ф. Заукеля французька влада була зобов'язана терміново відрядити до Німеччини 350 тис. робітників²². На той час у самій Франції близько 845 тис. французів вже працювали на Організацію Тодта (воєнізоване інженерно-будівельне об'єднання), вермахт та військову промисловість Німеччини²³.

Для забезпечення Райху необхідною робочою силою за межами Франції була створена організація «Служба трудової повинності» (фр. *Service du travail obligatoire – STO*), яка здійснювала примусове відрядження робітників до Німеччини з березня 1942 р.²⁴

Щоб зменшити напругу у суспільстві та підтримати непопулярні кроки Уряду Віші, серед потенційних робітників було розгорнуто масштабну пропагандистську кампанію. Для цього при Міністерстві інформації було створено відділ праці, який по радіо, у пресі та за допомогою плакатів спонукав французів добровільно працювати на Райх. У ході кампанії ця «допомога» Німеччині подавалась як національна солідарність, наголошувалось на перевагах, які отримували добровольці. Пропаганда прославляла «жертву» німецького солдата, який зображувався останнім оплотом у боротьбі проти більшовизму. Тільки протягом літа 1942 р. відділом праці було запущено чотири плакатні кампанії, а у вересні – кампанію, спрямовану на залучення жінок до роботи у Німеччині²⁵.

4 вересня 1942 р. Уряд Віші оприлюднив закон «Про використання та орієнтацію робочої сили» (фр. «*Relative à l'utilisation et à l'orientation de la*

²² Arnaud P. *Les STO: Histoire des Français requis en Allemagne nazie, 1942–1945*. Paris : CNRS éditions, 2010. P. 6.

²³ Voluntary Forced Labourers? Expanding West – Portal on Forced Labour in the National Socialist State. *Bundesarchiv Internet – Startseite Bundesarchiv – Internetauftritt*. URL: <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/freiwillige/index.html.en> (дата звернення: 04.09.2023).

²⁴ Arnaud P. *Les STO: Histoire des Français requis en Allemagne nazie, 1942–1945*. Paris : CNRS éditions, 2010. P. 3; Baruch M. O. *Servir l'Etat français: L'administration en France de 1940 a 1944*. Paris : Fayard, 1997. P. 411.

²⁵ Arnaud P. *Les STO: Histoire des Français requis en Allemagne nazie, 1942–1945*. Paris : CNRS éditions, 2010. P. 6.

Таблиця 1

Іноземні цивільні примусові робітники в нацистській Німеччині, 1943–1944 рр.

Франція (крім Ельзасу-Лотарингії)	Гомзе Е.	Фрід Дж.	Герберт У.
Цивільні	665,000 листопад 1943	1,100,000 січень 1944	646,000 вересень 1944
Полонені	739,000 осінь 1943	870,000 січень 1944	600,000 серпень 1944
Разом	1,404,000	1,970,000	1,246,000

main d'œuvre»), який відкрив законний шлях для реалізації будь-яких вимог з боку Німеччини. Так, у Розділі I «Організація праці», у статті 2 закону зазначено: «Французи та громадяни Франції, які проживають у Франції та чиї фізичні здібності будуть підтверджені лікарем, чоловіки від вісімнадцяти до п'ятдесяти років, незаміжні жінки від двадцяти одного до тридцяти п'яти років можуть бути зобов'язані виконувати будь-яку роботу, яку уряд вважає корисною для вищих інтересів нації.»²⁶ За підрахунками П. Арно, найбільшою жертвою цього закону стали представники робітничого класу. Протягом жовтня 1942 р. – березня 1943 р. робітники становили понад 80% від тих, хто виїжджав до Німеччини на роботу²⁷.

Законом від 16 лютого 1943 р. про встановлення обов'язкової трудової повинності для всіх молодих людей, народжених між 1 січня 1920 р. і 31 грудня 1922 р., було подолано новий поріг реквізиції робочої сили²⁸. Набір на примусову роботу здійснювався за віковими групами строком на два роки. Молодь, яка входила до груп «1940», «1941» і «1942», тобто ті, хто народився між 1920 і 1922 рр., була зобов'язана їхати на роботу до Німеччини або ж працювати на Райх у Франції замість військової служби. Також були направлені на роботу до Німеччини 24 тис. юнаків з патріотичної організації «Французькі молодіжні табори» (фр. «Chantiers de la jeunesse française»), що вважалось альтернативою військової службі у Франції між 1940 і 1944 рр. Вони склали останній контингент групи «1942»²⁹.

²⁶ Archives du Service Obligatoire du Travail au ministère du Travail (1943–1945). FranceArchives. URL: <https://francearchives.gouv.fr/fr/findingaid/e23a95cb07394cb2e45d882ac239712fb5ee6131> (дата звернення: 04.09.2023).

²⁷ Arnaud P. Les STO: Histoire des Français requis en Allemagne nazie, 1942–1945. Paris : CNRS éditions, 2010. P. 11.

²⁸ Archives du Service Obligatoire du Travail au ministère du Travail (1943–1945). FranceArchives. URL: <https://francearchives.gouv.fr/fr/findingaid/e23a95cb07394cb2e45d882ac239712fb5ee6131> (дата звернення: 04.09.2023).

²⁹ Azéma J.-P., Wiewiorka O. Vichy 1940–1944. Perrin, 2004. P. 255–257.

Ще одним джерелом поповнення трудових ресурсів став обмін за системою «Правонаступництво» (фр. «La Relève»), яка передбачала повернення 1 французького військовополоненого до Франції в обмін на прибуття 3 кваліфікованих французьких робітників до Німеччини. До 1943 р. щонайменше 390 тис. французьких цивільних робітників прибули до Райху у тому числі й у рамках цього обміну³⁰.

Попри весь адміністративний арсенал, пущений в дію задля залучення французької робочої сили для роботи в Німеччині, кампанія 1942 р. виявилася відносно невдалою. Зі 154 тис. «добровольців», які виїхали на роботу, лише 70 тис. залишались у Німеччині на 1 червня 1942 р.³¹ Крім того, у відповідь на впровадження «нового порядку» у Франції зародився рух Опору, члени якого підписали 16 червня 1942 р. колективну листівку, у якій був заклик разом із французьким робітничим класом чинити рішучий опір від'їзду до Німеччини³².

Невдачі щодо реквізиції робочої сили призвели до посилення тиску на французьке населення. Так, з кінця квітня до травня 1943 р. основні пільги для французів було скасовано, а медичні критерії переглянуті у бік зниження. У результаті таких заходів уже в червні було надано дозвіл на від'їзд 82 523 громадянам. У тому ж червні 1943 р. було скасовано звільнення від примусової роботи для фермерів та студентів, оскільки на думку офіцера СС та начальника зондеркоманди Ервіна Вайнмана (Erwin Weinmann), «поки молоді німці ризикують своїм життям на фронті Сходу, французи не

³⁰ Voluntary Forced Labourers? Expanding West – Portal on Forced Labour in the National Socialist State. Bundesarchiv Internet – Startseite Bundesarchiv – Internetauftritt. URL: <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/freiwillige/index.html.en> (дата звернення: 04.09.2023).

³¹ Baruch M. O. Servir l'Etat français: L'administration en France de 1940 à 1944. Paris : Fayard, 1997. P. 115.

³² Ibid. C. 411.

можуть спокійно продовжувати навчання»³³. Як наслідок таких дій власного уряду французи почали вдаватися до актів громадянської непокори. Відомо про близько 95 тис. осіб, які відмовились від'їжджати до Німеччини у 1943 р.³⁴ В цілому наводяться дані про сотні тисяч «відмовників», які використовували всі можливі хитрощі (медичні довідки, влаштування на роботу захищеної категорії), щоб залишитися вдома і при цьому не порушити закон³⁵.

Щоб спробувати компенсувати нестачу живої сили через відрядження великої кількості німецьких солдатів на Східний фронт, де ситуація продовжувала погіршуватися, відбувалось регулярне удосконалення процедури масового постачання робітників для потреб Третього Райху. Ці трансформації відбулись у наступних переформатуваннях роботи Служби трудової повинності:

- Генеральний комісаріат примусових робіт (24 лютого 1943 р.)
- Міжвідомча генеральна комісія з праці (18 серпня 1943 р.)
- Генеральний секретаріат праці (16 листопада 1943 р. – серпень 1944 р.)³⁶

Ф. Заукель у промові перед працівниками штабів із трудових питань у Парижі 18 березня 1944 р. наголошував: «Мої соратники, я хочу, щоб ви поставилися до цього найсерйознішим чином: фюрер чекає від нас, а я чекаю від вас головного: транспорт має йти. З цього моменту ваша робота та її оцінка будуть залежати лише від одного: від кількості тисяч робітників, які щодня прибувають у Райх, тому що вони потрібні Райху.»³⁷

Про ефективність роботи з реквізиції робочої сили можна судити зі статистичних даних, які наводять дослідники Едвард Гомзе (Edward L. Homze), Джон Фрід (John H. E. Fried) та Ульріх Герберт (Ulrich Herbert). Оскільки точні дані встановити не видається можливим, наведемо таблицю, яка дає уявлення про приблизну кількість французів

залучених переважно у промисловість Третього Райху станом на 1943–1944 рр.³⁸

За підрахунками Джона Бейєра (John C. Beyer) і Стівена Шнайдера (Stephen A. Schneider), які аналізували склад іноземних цивільних примусових робітників у нацистській Німеччині за країною походження, на січень 1944 р. робітники з Франції (крім Ельзасу-Лотарингії) становили 1 100 тис. (17,1 %) з трансфертом на одного робітника 487 рейхсмарок³⁹.

Реквізовані в рамках діяльності STO люди розміщувалися у робочих таборах, розташованих на німецькій території, де їхні умови праці та життя контролювали представники французької служби праці в Німеччині⁴⁰. Останнє забезпечило французьким фахівцям та інженерам у Німеччині не тільки можливість отримувати значно вищу плату за роботу, а й знаходитись у більш стерпних умовах, у порівнянні з тими умовами, у яких перебували представники слов'янських народів. Французи мали кращі умови проживання та харчування, а також не такі суворі правила, які регламентували їхні контакти з німцями. Причини більш прихильного ставлення до французів лежали, звичайно, в ідеології націонал-соціалізму, згідно з якою французи мали вищий ранг у порівнянні зі слов'янами, які були зараховані ідеологами Третього Райху до нижчої раси. Однак ці симпатії не сягали настільки далеко, щоб дискримінація щодо французьких робітників була повністю скасована. Чим довше тривала війна, тим чіткішим ставав підневільний характер цих трудових відносин⁴¹.

Отже, Вішистська адміністрація була створена виключно для експлуатації ресурсів Франції в інтересах нацистської Німеччини. Для цього була залучена вся адміністративна структура формально автономного Уряду Віші, чия політика підкріплювалась безперервним розвитком законодавства у сфері реквізиції французької робочої сили, яка пройшла шлях від волонтерства до «акцій Заукеля». Однак той факт, що французька держава була єдиною в окупованій Європі, яка формально жила за власним законодавством, а не

³³ Arnaud P. Les STO: Histoire des Français requis en Allemagne nazie, 1942–1945. Paris : CNRS éditions, 2010. P. 13.

³⁴ Ibid.

³⁵ Vergnon G. Raphaël Spina, Histoire du STO. *OpenEdition Journals*. URL: <https://journals.openedition.org/histoirepolitique/6690> (дата доступу: 05.09.2023).

³⁶ Archives du Service Obligatoire du Travail au ministère du Travail (1943–1945). FranceArchives. URL: <https://francearchives.gouv.fr/fr/findingaid/e23a95cb07394cb2e45d882ac239712fb5ee6131> (дата звернення: 04.09.2023).

³⁷ Voluntary Forced Labourers? Expanding West – Portal on Forced Labour in the National Socialist State. *Bundesarchiv Internet – Startseite Bundesarchiv – Internetauftritt*. URL: <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/freiwillige/index.html.en> (дата звернення: 04.09.2023).

³⁸ Beyer J. C., Schneider S. A. Forced Labour under Third Reich. Nathan : Associates Inc., 1999. Part 1. P. 20–22.

³⁹ Beyer J. C., Schneider S. A. Forced Labour under Third Reich. Nathan : Associates Inc., 1999. Part 1. P. 6.

⁴⁰ Baruch M. O. Servir l'Etat français: L'administration en France de 1940 a 1944. Paris : Fayard, 1997. P. 411.

⁴¹ Voluntary Forced Labourers? Expanding West – Portal on Forced Labour in the National Socialist State. *Bundesarchiv Internet – Startseite Bundesarchiv – Internetauftritt*. URL: <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/freiwillige/index.html.en> (дата звернення: 04.09.2023).

за німецькими указами, створював враження відносної самостійності у порівнянні з іншими окупованими країнами, які більше не мали власного уряду. Формальна автономія Уряду Віші також давала можливість перекласти відповідальність за масове насилля над громадянами Франції на маріонетковий уряд, коли спроби добровільної та умовно добровільної мобілізації населення не мали успіху. За підрахунками співробітників німецького фонду «Пам'ять, відповідальність та майбутнє» та Центру цифрових систем (Вільний

університет м. Берлін) Франція була третім за масовістю постачальником примусових робітників до Третього Райху (2 335 тис. осіб)⁴² після Радянського Союзу та Польщі, а також країною, яка мобілізувала до Німеччини найбільш кваліфікованих робітників.

⁴² Forced Labor – Background. *Zwangsarbeit 1939–1945. Erinnerungen und Geschichte: Startseite*. URL: <https://www.zwangsarbeit-archiv.de/en/zwangsarbeit/zwangsarbeit/zwangsarbeit-hintergrund/index.html> (date of access: 05.09.2023).

References

- Archives du Service Obligatoire du Travail au ministère du Travail (1943–1945). FranceArchives. URL: <https://francearchives.gouv.fr/fr/findingaid/e23a95cb07394cb2e45d882ac239712fb5ee6131> (date of access: 04.09.2023).
- Arnaud P. Les STO: Histoire des Français requis en Allemagne nazie, 1942–1945. Paris : CNRS éditions, 2010. 592 p.
- Azéma J.-P., Wiewiorcka O. Vichy 1940–1944. Perrin, 2004. 374 p.
- Baruch M. O. Servir l'Etat français: L'administration en France de 1940 a 1944. Paris : Fayard, 1997. 737 p.
- Beyer J. C., Schneider S. A. Forced Labour under Third Reich. Nathan : Associates Inc., 1999. Part 1. 24 p.
- Definitions, Figures, Responsibilities – Portal on Forced Labour in the National Socialist State. Bundesarchiv Internet – *Startseite Bundesarchiv – Internetauftritt*. URL: <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/begriffe/index.html.en> (date of access: 04.09.2023).
- Forced Labor – Background. *Zwangsarbeit 1939–1945. Erinnerungen und Geschichte: Startseite*. URL: <https://www.zwangsarbeit-archiv.de/en/zwangsarbeit/zwangsarbeit/zwangsarbeit-hintergrund/index.html> (date of access: 05.09.2023).
- Herbert U. Forced Laborers in the «Third Reich» – an Overview. *Wayback Machine*. URL: <http://web.archive.org/web/20080415124110/http://projekte.geschichte.uni-freiburg.de/herbert/uhpub/forcedlaborers.html> (date of access: 04.09.2023).
- Kissinger H. Diplomacy. Simon & Schuster, 1995. 912 p.
- L'Œuvre. *Gallica*. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4621343w/f1.image> (date of access: 04.09.2023).
- Shirer W. L. The rise and fall of the Third Reich: a history of Nazi Germany. New York, 1960. 1245 p.
- Shirer U. Vzlet i padenie tretego reikha [The rise and fall of the Third Reich]. Moskva : Voennoe izdatelstvo, 1991. T. 1. 1179 s. [in Russian]
- Vergnon G. Raphaël Spina, Histoire du STO. *OpenEdition Journals*. URL: <https://journals.openedition.org/histoire-politique/6690> (date of access: 05.09.2023).
- Vesnier S. L'armée et les soldats de France entre septembre 1939 et juin 1940. Service départemental de l'ONAC de Maine-et-Loire, 2017. 52 p.
- Voluntary Forced Labourers? Expanding West – Portal on Forced Labour in the National Socialist State. *Bundesarchiv Internet – Startseite Bundesarchiv – Internetauftritt*. URL: <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/freiwillige/index.html.en> (date of access: 04.09.2023).
- Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (ZaöRV)*. URL: https://www.zaoerv.de/10_1940/10_1940_1_4_b_851_2_860_1.pdf (дата звернення: 04.09.2023).